

Repliker och kommentarer

I den här avdelningen välkomnas kommentarer till tidigare bidrag och korta inlägg med ekonomisk-politisk anknytning

KATARINA KATZ OCH ANNA THOURSIE

Kalla inte ”spekulationer” för ”analys” – slutreplik om jämställdheten

I Ekonomisk Debatt nr 2/2003 kritiserade vi två rapporter från HUI respektive Svenskt Näringsliv både vad gäller dataunderlag och metodologi.¹ Den viktigaste slutsats som dras i dessa rapporter, liksom i en artikel på DN-debatt, är att ”det är inom den offentliga sfären kvinnornas löner är mest orättvisa” och ”att den privata sektorn lyckats bättre med att skapa jämställda löner än den offentliga”.

I rapporterna jämförs årsinkomster oavsett arbetad tid.² Detta hävdar författarna är en riktig jämförelse därför att sämre löneläge och arbetsförhållanden i offentlig sektor får kvinnor där att välja att arbeta deltid i högre utsträckning än i privat sektor. En avgörande

faktor i analysen är således sambandet mellan de enskilda kvinnornas val av arbetstid och deras ersättning per arbetad tidsenhet. Men detta samband undersöks inte i rapporterna.

I en replik i Ekonomisk Debatt nr 3/2003 hävdar Stefan Fölster, Robert Gidehag och Helena Olsson att vår kritik är ”på varje punkt felaktig” och att vi ”okritiskt utgår från snäva empiriska ansatser i några tidigare studier.” Det som Fölster m fl beskriver som ”några empiriska studier” är i själva verket så gott som hela den empiriska litteraturen om arbetsutbud, löner och diskriminering. Vår ansats är också väl grundad i ekonomisk teori.

Bakom kvinnors och mäns olika arbetsinkomster ligger bland annat olika former av diskriminering på och utanför arbetsmarknaden. Vi kritiserar inte Fölster m fl för att de ”inte har utrett allt” detta, utan för att de säger sig ha utrett något de inte har utrett.

KATARINA KATZ är ekonomie doktor och forskare vid nationalekonomiska institutionen, Göteborgs universitet. Hon har främst forskat om löneskillnader mellan kvinnor och män i Sverige och om könsskillnader på arbetsmarknaden i Ryssland.

Katarina.Katz@economics.gu.se

ANNA THOURSIE är filosofie doktor i nationalekonomi och verksam vid LO.

Hennes forskning har främst behandlat faktorer bakom arbetslöshetens varaktighet samt löneskillnader mellan kvinnor och män. Anna.Thoursie@lo.se

¹ Rapporterna, (HUI 2003 resp. Svenskt Näringsliv 2003) bygger på samma data och analys.

² De sorterar bort individer med mycket låga inkomster – mindre än 100 000 kr per år i vissa analyser, mindre än sammanlagt 350 000 kr under en sjuårsperiod i andra. Därmed kommer ändå heltidsarbetande som har 17 000 kr i månadslön att jämföras med t ex individer som arbetar 50 procent och individer som aldrig är föräldralediga med sådana som är det tre eller fyra av de sju inkluderade åren.

För att ta det från början: Den arbetsinkomst de använder i analysen är en intäkt från försäljning, i detta fall av tid. Intäkt från försäljning beskrivs i mikroekonomi som ett pris per enhet gånger ett antal sålda enheter, en kvantitet. När Fölster m fl talar om hur lönen påverkar kvinnors vilja att arbeta hel- respektive deltid skall de alltså analysera hur utbudet av en vara beror av dess pris. Den som skall skatta ett sådant samband måste mäta upp några värden på priser och motsvarande kvantiteter. När pris, kvantitet och sambandet mellan dem väl är bestämda blir det möjligt att gå vidare och analysera intäkter. Däremot kan inte *intäkten* förklara *utbudet*. Detta är så elementärt att det är genant att behöva påpeka det.³

Det är inte självklart hur en låg timlön påverkar önskad arbetstid. Å ena sidan kan en låg timlön medföra att en del kvinnor väljer att arbeta färre timmar därför att det lönar sig sämre. Å andra sidan kan det också finnas kvinnor som vill korta sin arbetstid men som bedömer timlönen vara för låg för att de ska ha råd att göra det. Förutom timlönen beror naturligtvis valet av arbetstid på arbetsförhållanden, genus (de sociala normer och förväntningar som råder kring kön), familjesituation, andra intressen och så vidare. Många kan förstås inte heller fritt välja arbetstid.⁴ Konsekvensen av ovanstående blir att den som väljer sin arbetstid gör en avvägning mellan den inkomst hon skulle erhålla vid olika arbetstid ("vilken inkomst får jag om jag jobbar si respektive så många timmar med den här timlönen") mot den uppoffring av tid för annat som de olika valen innebär. Det är alltså timlönen, inte arbetsinkomsten, som tillsammans med andra faktorer påverkar beslutet om arbetstid.

Att "analysera" betyder, ordagrant, att dela upp och särskilja effekten av olika faktorer. I vår kritik skrev vi att "Det utbredda deltidsarbetet är en viktig aspekt av ojämlikheten på arbetsmarknaden men *just därför* är det nödvändigt att skilja mellan den del av löneskillnaden som beror på kortare arbetstid och den del som beror på lägre lön för

samma arbetade tid." Detta beskriver Fölster m fl som att enligt "den standard som Katz och Thoursie vill etablera är jämställdhet enbart en fråga om mäns och kvinnors timlöner". De verkar brista i förmågan att läsa innantill.

Vår huvudinvändning kvarstår: *För att analysera kvinnors val av arbetstid så måste man veta något om arbetstiden.*

Fölster m fl har alltså varken data om arbetad tid eller timlön. I sin replik talar de konsekvent om all eventuell skillnad i arbetad tid som "deltid" och beskriver deltiden i offentlig sektor som antingen ofrivillig eller som orsakad av lägre lön och sämre arbetsförhållanden. I verkligheten är bilden mer komplicerad och kräver att man även ser ett samspel mellan faktorer inom och utanför arbetsmarknaden.

Det blir tydligare om man uppmärksammar den skillnad mellan mäns och kvinnors årsarbetstid som utgörs av föräldraledighet. Enligt Arbetskraftsundersökningen (AKU) från första kvartalet i år var 2,5 procent av fäder till barn under 7 år och 19 procent av mödrarna föräldralediga. Utslaget på alla individer blir betydelsen förstås mindre. Men Fölster m fl drar slutsatser från data om total löneinkomst under perioden från 30 till 36 års ålder och då måste det ha betydelse om omfattningen av föräldraledighet och småbarnsföräldrars deltidsarbete skiljer sig mellan sektorerna.

För det första, det kan löna sig för personer - läs kvinnor - som avser att göra förvärvsavbrott eller gå ner i arbetstid att söka sig till

³ I repliken hävdar de att de även stött sig på timlöneskattningar från le Grand m fl (2001) men denna källa har de inte nämnt eller inkluderat i referenserna i rapporterna.

⁴ Deltidsarbetslöshet är ett stort problem. Det pågår forskning på området men än så länge finns väldigt litet kunskap vare sig om omfattningen av ofrivillig deltid, eller för den delen, ofrivillig heltid. De data som publiceras från Arbetskraftsundersökningarna lägger ihop ofrivillig deltid och önskemål om mer övertid för heltidsanställda. För att undersöka deltidsarbetslöshet krävs alltså analys av primärdata t.ex. från AKU, HUS eller LNU.

arbeten där detta spelar så liten roll som möjligt för den framtida karriären och lönen. (En av tidigaste studierna i detta mycket omskrivna ämne är Mincer och Polachek 1974.) Att dessa val berör främst kvinnor anser vi har en grund i traditionella könsroller och i en ojämlig maktbalans mellan könen där kvinnor tvingas välja mellan tid för barn och karriär i mycket större utsträckning än män. Det kan också vara så att om arbetsgivaren räknar med att kvinnor kommer att vara borta mycket så kan det bli svårare för dem att få arbeten där frånvaro anses påverka produktiviteten negativt. Oavsett vad man tror om de bakomliggande orsakerna skulle de flacka karriär- och erfarenhetsprofilerna för många yrken i den offentliga sektorn passa väl in i mönstret för jobb som kan vara mer attraktiva för den som planerar långa föräldraledigheter.

För det andra, i repliken säger sig Fölster m fl beräkna löneinkomst i stället för lön därför att den "25:e varje månad går kvinnor i offentlig sektor hem med" löneinkomsten, inte timlönen. (ED 3/2003, s 70). De har alltså glidit från frågan om arbetsgivares orättvisa lönesättning till vad anställda kvinnor och män har att leva på. Skall man göra det skall man vara konsekvent och även inkludera t ex inkomst från föräldraförsäkringen.

Även i ett annat avseende är det inkomstmått de använder olämpligt. I HUI (2003, s 8), definieras det inkomstmått som använts i båda rapporterna som "inkomst av *anställning* [vår kursivering] före skatt rensat för samtliga typer av transfereringar från det offentliga". I vår korrespondens med HUI har vi emellertid fått besked att även inkomst från näringsverksamhet ingår. Vi vet förstås inte hur resultaten skulle ändras om de enbart inkluderade individers inkomst av anställning men det är besynnerligt att blanda in företagarinkomster i en undersökning som säger sig analysera *behandling av anställda* i privat respektive offentlig sektor.⁵

Visst finns det mätfel i timlönestudier och visst är detta en bidragande orsak till att ekonometrisk analys av arbetsutbud är känt som

ett svårt område. Men det botemedel som Fölster m fl föreslår - att inte försöka mäta alls - är värre än sjukdomen. Numera finns det svenska databaser, t ex HUS-databasen,⁶ vilka använder mer detaljerade intervjufrågor om faktisk arbetstid och därmed får bättre kvalitet på arbetstids- och timlönemåtten än vad bara "ordinarie" eller kontrakterad tid ger.⁷ (I databasen LNU⁸ beräknas timlönen utifrån "ordinarie" arbetstid men det finns även kvalitativa data om betald och obetald övertid.)

Fölster m fl hävdar att de - till skillnad från oss - bygger på "ekonomisk teori". Vad de verkar avse - förutom frågan om arbetsutbud - är att en arbetsgivare som helt dominerar ett segment av arbetsmarknaden har möjlighet att pressa ner lönerna jämfört med en som måste konkurrera om arbetskraften. De har återigen läst dåligt innantill. Vi skrev i vårt förra inlägg att detta är en modell med grundantagandet att den dominerande köparen (monopsonisten) är *vinstmaximerande*. En offentlig arbetsgivare har naturligtvis möjligheten att agera som vinstmaximerare/kostnadsminimerare men i vilken mån den gör det beror av politiska beslut. Såväl drivkrafter som mekanismer för lönesättningen är därmed betydligt mer sammansatta. Så som de använder monopsonmodellen blir den en slags "förklaring" till att vård, skola och omsorg inte ges tillräckliga medel för att upprätthålla god standard med goda löner. Detta leder bort uppmärksamheten från att det handlar om prioritering och samhällliga

⁵ Jo, vi tycker att jämställdhet vad gäller företagande och företagarinkomst är en fråga som bör uppmärksammas men eftersom mekanismerna är annorlunda än för löneskillnader bör de två sakerna studeras var för sig.

⁶ Om HUS-data, se www.handels.gu.se/econ/econometrics/hus/husin.htm.

⁷ Arbetstid är inte den enda variabel som är svår att mäta. Även det inkomstmått Fölster m fl använder är behäftat med fel. Såväl timlöne- som löneinkomststudier brukar överskatta jämställdheten i privat sektor eftersom de inte inkluderar löneförmåner vilka är vanligast och störst bland män i privat sektor (Granqvist 1998).

⁸ Om LNU-data, se www.sofi.su.se/LNU2000/.

värderingar. (Frågan om det råder värdeiskriminering mot kvinnodominerade verksamheter finner Fölster m fl inte ens värd att kommentera i sitt inlägg.)

Förutom bristen på alternativa arbetsgivare så pekar de på den mindre lönespridningen i offentlig sektor som en orsak till den lägre genomsnittslönen för kvinnor där. Det botemedel de föreslår är större löneskillnader inom offentlig sektor och mer privatisering av offentliga verksamheter. De ignorerar vår fråga hur en höjning av genomsnittslönen för (nu) offentliganställda kvinnor skall finansieras. Vi har svårt att tro att de menar att de offentliga anslagen skall höjas. Därmed skulle alltså privatiserad verksamhet röra sig inom samma budgetram – om inte avsikten är att en väsentligt större del av vård, skola och omsorg också skall *finansieras* privat. I sådana fall borde det sägas klart ut. Om de beräknar att privatiseringar skulle ge så stora produktivitetökningar att genomsnittslönerna kunde höjas utan att vare sig anslagna skattemedel eller avgifter höjdes, vore det intressant att ta del av deras kostnads/intäktsanalys. Om de menar att utbildningspremierna i offentlig sektor bör höjas genom att lönerna för de med lägre utbildning sänks borde det också sägas explicit.

I sin replik säger Fölster m fl att de i DN-artikeln "spekulerade" om orsakerna till de inkomstskillnader de hittade. Vad de skrev i DN var "Vår slutsats är klar och tydlig. Den enskilt viktigaste frågan för att minska lönegapet mellan män och kvinnor på dagens arbetsmarknad är att ... fortsätta bryta upp offentliga monopol" och att "Hur man än vänder på siffrorna så är tendensen tydlig. Det är inom den offentliga sektorn som det största ekonomiska förtrycket av kvinnorna finns." Dessa formuleringar ger onekligen läsaren intrycket att det finns ett betydligt solidare underlag än "spekulationer".

Vi anser att stora yrkesgrupper i offentlig sektor, där främst kvinnor ingår, har orimligt lågt betalt. Men vi tror inte att jämställdheten

inom privat sektor är större. Vi är övertygade om att den rådande genusordningen är orättvis mot kvinnor generellt och att en mängd olika former av diskriminering bidrar till det faktum att kvinnor har såväl lägre timlön som lägre löneinkomster än män. Vi är övertygade om att något bör göras åt detta. Men åtgärder som grundas på ett så svagt underlag som dessa två rapporter kan förvärra situationen lika väl som förbättra den. Vår slutsats är att rapportförfattarna varit mindre besjälade av jämställdhetspatos än av sin önskan att se en minskning av den offentliga sektorn.

Referenser

- Fölster, S, R Gidehag, H Olsson, M Söderqvist och E Hernell (2003a), "Vidareutbildning sänker lönen", *Dagens Nyheter*, 12 januari 2003.
- Fölster, S, R Gidehag och H Olsson (2003b), "Var är jämställdheten sämst? – Sägning utan saklig grund. Replik", *Ekonomisk Debatt* årg 31, nr 3, s 69-74.
- le Grand, C, R Szulkin och M Tählin (2001), "Lönestrukturens förändring i Sverige", i Fritzell, J, M Gähler och O Lundberg, (red) *Välfärd och arbete i arbetslöshetens årtionde*, SOU 2001:53.
- Granqvist, L (1998), *A Study of Fringe Benefits. Analysis Based on Finnish Micro Data*. Doktorsavhandling nr 33, Institutet för social forskning, Stockholms universitet, Stockholm.
- HUI (2003), R Gidehag och H Olsson, "Mansgrisar och spargrisar i olika sektorer - en deskriptiv analys av kvinnors och mäns inkomster i den svenska ekonomin", Forskningsrapport S86, Handelns utredningsinstitut, Stockholm.
- Katz, K och A Thoursie (2003), "Var är jämställdheten sämst? - Starka slutsatser från svag utredning.", *Ekonomisk Debatt* årg 31, nr 2, s 47-54.
- Mincer, J och S Polachek (1974), "Family Investment in Human Capital: Earnings of Women", *Journal of Political Economy*, vol 82, s S76-S108.
- Svenskt Näringsliv (2003), R Gidehag, E Hernell, H Olsson och M Söderqvist, *Den offentliga lönefällan*, Svenskt Näringsliv, Stockholm.